УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА КОМІСІЯ
З ПИТАНЬ ПРАВОПИСУ
ПРИ КАБІНЕТІ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ТЕЗИ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ З ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ І ТЕРМІНОЛОГІЇ

(З нагоди 70-річчя першої Всеукраїнської правописної конференції у Харкові 1927 р.)

Київ — 1997

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА КОМІСІЯ З ПИТАНЬ
ПРАВОПИСУ ПРИ КАБІНЕТІ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА УКРАЇНСЬКИЙ МОВНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ФОНД
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

ТЕЗИ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ З ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ І ТЕРМІНОЛОГІЇ

(З нагоди 70-річчя першої Всеукраїнської правописної конференції у Харкові 1927 р.)

12—13 грудня 1997 р.

Організаційний комітет висловлює щиру подяку Громадському фонду Святого Андрія Первозванного за фінансову підтримку конференції

Київ — 1997

Організаційний комітет конференції

Микола Жулинський	голова, академік НАН України, голова Української національної комісії з питань правопису при Кабінеті Міністрів України
Лариса Залеська-Онишкевич	відповідальний секретар, заступник голови НТШ ім. Шевченка (США)
Сергій Іванюк	ректор Національного університету "Києво-Могилянська академія"
Павло Мовчан	голова Всеукраїнського товариства "Просвіта" імені Тараса Шевченка
Віталій Скляренко	директор Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України
Олександр Тараненко	директор Інституту української мови НАН України
Олександр Чередниченко	декан факультету романо-германської філології Київського Національного університету ім. Тараса Шевченка
Володимир Широков	директор Українського мовно-інформаційного фонду НАН України

Микола Жулинський,
академік НАН України
голова Української
національної комісії
з питань правопису
при Кабінеті Міністрів України

"ВІРЮ В СИЛУ ДУХУ..."
Мовна політика в Україні та проблема правописного кодексу

Рідко лунають сьогодні ці Франкові слова. Духовне відсторонюють на узбіччя державотворення. Мовляв, економічно зміцніємо, тоді й національний дух піднімемо. Прагматизм, голий раціоналізм, меркантилізм заполонюють уми тих, хто за своїм державним обов'язком мав би зміцнювати духовні сили України. На словах — усе гаразд; про духовнсіть говорять часто. Це — своєрідний ритуал, щось на зразок щоденної молитви для невиправного грішника, який "про людське око" вклякне, перехреститься — і піде творити нові гріхи. Й так не сконсолідована українська нація духовно знесилюється, морально занепадає. А це є найбільшою загрозою для української держави.

Необхідно повсякчасно плекати національний дух, бадьорити національну волю, підсилювати прагнення увиразнити, усвідомити національну ідентичність, утверджувати і поширювати національні базові цінності на весь етнічний простір українства, на весь український народ. Та, на жаль, самовідданих, патріотично настроєних робітників на ниві духовності трудиться, як і в часи Бориса Грінченка, дуже мало. Не вельми охоче кличуть таких на державну службу. В пошані, як і донедавна, покірний виконавець, людина, яка боїться або не хоче заявляти про свою патріотичну позицію. Патріотів не люблять. Їм не довіряють. Бо при владі колишня партноменклатура, яка за посаду, за "тепле місце" готова й постояти під синьо-жовтим прапором, покірливо вислухати гімн — ще ж не затверджені Верховною Радою слова гімну, то навіщо їй вчити текст Павла Чубинського? Це вони, "свої", національно дефективні патріоти, ті ж, від Шевченкового "раби, підножки, грязь Москви, варшавське сміття"; "шашелі", які "гризуть, жеруть і тлять старого дуба..." — підточують могутню основу держави, тлять старечого дуба" = Україну. Їх багато — безліч тих, хто прислужується і чекає, коли ж остаточно виясниться, чия взяла. Як правило, вони духовно убогі, історично непросвітлені, закуті в ідеологічні схеми, керуються

походження повинен відповідати фонетичним особливостям української мови.

Богдан Бабич (Київ)

Виявлення ненормативних семантико-синтаксичних конструкцій при автоматизованому аналізі українського тексту

Поширення комп'ютерного редагування українських текстів вимагає створення систем автоматичного правописного контролю. Правописні норми можуть стосуватись як окремого мовного рівня, так і міжрівневої структури тексту. Міжрівневі мовні норми можуть становити труднощі для автоматичного правописного контролю.

Наприклад, речення *Запрошуємо взяти участь у конференції, присвяченої проблемам правопису* автоматичною системою буде визнане коректним: (1) орфографічно (правильними є усі вжиті словоформи), (2) контекстно (в українській мові можливі сполучення *у конференції* та *конференції, присвяченої...*); (3) синтаксично (прийменник у може поєднувати дві іменні групи; іменна група в правій контактній позиції може вживатись як у місцевому, так і в родовому відмінках *Сьогодні свято в нашої академії* і *Сьогодні свято в нашій академії*); (4) семантично (валентність дієслова *взяти* допускає модель "взяти + Ім(З.в.) + у + Ім(Р.в.)": *взяти дозвіл у правописної комісії* є нормативним так само, як *взяти дозвіл у правописній комісії*).

Метод, який можна застосувати для виявлення ненормативності наведеного речення, випливає з властивості лексичних та граматичних значень прогнозувати появу в певній синтаксичній позиції мовних структур з іншими значеннями. Взаємні прогнозування словоформ та лексем у реченні утворюють зв'язну структуру семантико-синтаксичних очікувань мовних конструкцій. Більш ефективна перевірка правильності речень передбачає співвіднесення графів семантико-синтаксичної структури речення, побудованих за нормативним та послабленим критеріями. В розглянутому реченні *взяти участь* утворює ідіоматичну конструкцію. Внаслідок цього омонімічна синтаксема "{*у конференції* (М.в./Р.в)} локатив АБО посесив" інтерпретується в зоні семантико-синтаксичних очікувань єдиної структури *взяти участь*; відкидається гіпотеза про поєднання лише дієслова *взяти* із цією синтаксемою. Лексична та граматична семантика конструкції *взяти участь* однозначно прогнозують появу в реченні локативної, але не посесивної синтаксеми. Далі здійснюється спроба

знайти в реченні елементи, прогнозовані відокремленим означенням *присвяченої...* За нормативним критерієм не вдається побудувати зв'язний граф семантико-синтаксичних відношень для даного речення, оскільки прогнозований іменник повинен бути вжитий у родовому відмінку. Зв'язність графа відновлюється, якщо застосувати послаблений критерій пошуку прогнозованих елементів – здійснюється пошук іменної групи без специфікації відмінкового значення. За цим критерієм буде знайдено іменник "*конференції* (М.в)". Іменникове граматичне значення відмінка зчитується і неправильно вжита словоформа прикметника *присвяченої* замінюється на словоформу місцевого відмінка: *...взяти участь у конференції, присвяченій проблемам правопису.* Зауважимо, що в деяких реченнях неправильно вжиті конструкції формально можуть бути поєднаними з іншими елементами навіть за нормативним критерієм; а отже, конструкції *прохати слова у представницької конференції* і *прохати слова у представницькій конференції* є нормативними, але мають різне значення. Помилка в таких випадках означає, що мовець мав на увазі інший смисл, ніж той, який сприйнято реципієнтом. Автоматична перевірка правописної норми не може бути застосована, оскільки для виявлення помилки утворюваний смисл необхідно співвіднести загальною системою намірів мовця в комунікативній ситуації.

Алла Багмут (Київ)

Дещиця про фактор мовної реальності

Правописні норми мають узгоджуватися з мовною традицією, з мовною реальністю – це положення, як правило, не викликає заперечення. Проте визначення обох цих понять дається різне. Ми розуміємо під поняттям *мовна реальність* сукупність тих мовних фактів і процесів, які наявні у національній мові на рівні функціонування, узусу та мовної свідомості. Це поняття історичне і змінне, проте саме мовна реальність має найбільш стійкі, стабільні корені, хоч нерідко вона видається підвладною іншомовному впливові та змінам соціально-політичного характеру. Стійкість національної мовної свідомості, пов'язана з етнопсихічним виявом особистості, має не лише комунікативно-мовленнєвий вираз, а психологічне підґрунтя. Для носіїв мови їх мовна свідомість, мовна компетенція має об'єктивний характер; покладаючись на неї, мовець визнає чи не визнає мовні факти. Для мовця його мовна практика та мова звичного йому середовища з тією мовною реальністю, з якою він зжився і яку вважає

фічних назвах після шиплячих приголосних (*Алжир, Чи-каго*), за традиційною вимовою в деяких географічних назвах і в похідних від них. Відповідно до них в Орфографічному словнику української мови подано реєстрові *Британія, Тирана, Мадрид* тощо з -и-, *Сімферополь* – з -і-. Проте в інших словниках зафіксовані як нормативні форми на зразок *Симферополь.*

Певні суперечності спостерігаємо також у витлумаченні норм вживання великої літери. Зокрема, за п. 11 "Українського правопису" в назвах груп або союзів держав та міжнародних організацій усі слова, крім родових позначень, пишуться з великої букви: *Антанта, Балканські країни, Європейське Економічне Товариство* тощо. З наведених в "Українському правописі" прикладів можна дійти висновку, що під терміном "родове позначення" слід розуміти слова *країни, союз*, хоча цей термін правилом не визначається. Отже і назви на зразок *Європейський союз, Скандинавські країни* тощо маємо писати лише з першої великої літери. Цим правилом не окреслюється також і зміст поняття "міжнародні організації", а в п. 14в цього ж розділу окремо наголошено, що в офіційних назвах міжнародних і закордонних центральних професійних, громадських та інших організацій з великої літери пишеться тільки перше слово.

Розбудова механізму представлення лінгвістичних процесів засобами сучасної української орфографії вимагає вивчення мовно-мовленнєвої практики та дослідження нових лінгвістичних фактів, що закріплюються мовленнєвою дійсністю, відповідно до традиційно та історично усталених правописних норм. Особливого значення набуває вивчення структурно-системних процесів, які відбуваються в сучасній українській літературній мові, вже усталені й мають певні тенденції розвитку, в тісному зв'язку з процесами, що генеруються в мовленнєвій дійсності й вимагають описання, введення до мовної практики і відображення в лексикографічних джерелах, а також окреслення меж центра та периферії "правописного вторгнення" в процеси функціонування української літературної мови і визначення лінгвістичних явищ, які потребують формулювання в термінах правописних норм, перегляду чинних і розробленню нових.

ЗМІСТ

Жулинський М. "Вірю в силу духу..." (вступне слово). 3

Ажнюк Б. Правописні уроки діаспори 16

Апостолюк Л. Антропоніми в складі фізичної термінології та номенклатури 19

Асіїв Л. Порушення фонетичних закономірностей української мови 21

Бабич Б. Виявлення ненормативних семантико-синтаксичних конструкцій при автоматизованому аналізі українського тексту 22

Багмут А. Дещиця про фактор мовної реальності 23

Баранник Д. Український правопис та основні тенденції у функціональній сфері сучасної української мови 25

Березовенко А. Поняття мовної норми в Україні та заї межами 26

Бичко З., Галка О. Про квазінауковість терміна "наддністрянський діалект" 27

Бурячок А. "Український правопис" 1928 року у зіставленні із сучасним "Українським правописом" (1993 рік) 28

Вихованець І. Принципи українського правопису 30

Головатий С. Пріоритетні напрями термінологічно-мовних робіт у сфері правової діяльності 32

Горняткевич А. Написання іншомовних засвоєнь в українських правописах 34

Гриднєва Л. Рекомендації до правопису слів іншомовного походження 34

Гузар О. Формування українського правопису: історичний дискурс 36

Гуйванюк Н. Нове в українській пунктуації 37

Гумецька А. До питання правопису іншомовних слів: традиція, новаторство чи компроміс? 38

Гурець М. Проблеми нового правопису 39

Гур'єва Л. Про теоретичне обґрунтування деяких положень українського правопису 40

Даниленко А. "Із сумом" чи "без радости": кілька правописних зауваг 42

Добосевич У. Елементи фонетичного правопису в учительних Євангеліях кінця XVI - початку XVII століття 43

Дорошенко С. Чинний "Український правопис" потребує доопрацювання 45

Дудка О., Пономаренко В. Наголос у системі правил українського правопису 46

Дяков А., Кияк Т. Українська латинка: мовні соціальні аспекти 47

Загнітко А. Відображення граматичних варіантів в українському правописі 48

Зайцев Ю. Проект цивільного кодексу України як основа для розбудови української правничої терміносистеми 50

Захарків О. Доконечні зміни чи компромісні варіанти? 52

Калашник В. Щодо опозиційності в поданні *и* та *і* сучасним українським правописом 55

Клименко Н. Правопис і унормування реєстру словників 56

Коць-Григорчук Л. Українському правописові — єдину наукову основу 58

Кочан І. Термінологія і сучасний правопис 59

Кровицька О. Мовознавча термінологія в "Українському правописі" 62

Лучик А. До питання про відображення еквівалентів слів в орфографічних словниках 63

Лучик В. Про деякі фактори, що впливають на вимову й написання географічних назв 64

Масенко Л. Правописна варіантність у мові засобів масової інформації 65

Мацько Л. Правописна проблема і державний освітній стандарт 66

Моргунюк В. Українська мова і український правопис 68

Нікітіна Ф. Особливості правопису інтернаціоналізмів 69

Онишкевич Л. Українська мовна традиція і українські різновиди слів 70

Павленко Л. "Граматика" Івана Ужевича — пошуки норми (іменна словозміна) 71

Пархонюк Л. Апозитивні сполуки з погляду правописної норми 72

Пещак М. Комп'ютерна автоматизація укладання словників і проблеми правопису. 74

Плющ Н. Невикористані можливості фонетичного принципу орфографії сучасної української мови 75

Поліщук Н. Перекладацько-тлумачний словник як один із засобів унормування та розвитку української філософської термінології 77

Полюга Л. Досвід минулого і реальності сьогодення при опрацюванні правопису 78

Пономарів О. Невмотивовані розбіжності українського правопису 80

Пшенична Л., Козир Є., Моргунюк В. Правила транслітерування українських текстів латинкою як додаток до українського правопису 81

Савченко Л. До правопису слів іншомовного походження 82

Семчинський С. Проблеми відтворення українською мовою румунських запозичень (загальні і власні назви) 83

Сербенська О. Сучасна правописна практика періодичних видань: характер та тенденції 84

Сологуб Н. Наголошення в комп'ютерному орфоепічному словнику української літературної мови 85

Сухарина Н. Правопис у забезпеченні комунікативної функції мови 87

Тарновецька Л. Морфологічна варіативність іменникових форм та правописна норма 88

Тимошик Г. Орфографічні норми перекладу Св. Письма П.Куліша у традиціях сучасного українського правопису 90

Ткаченко О. Новий український правопис: питання і принципи 91

Тоцька Н. Значення екстралінгвістичних факторів для формування українського правопису 92

Хоменко Л. Правопис і мовна практика 94

Чередниченко О. Іншомовні запозичення в сучасній українській термінології 96

Чумак В. Морфологічні особливості комп'ютерного орфоепічного словника української мови 97

Шевченко І. Автоматична парадигматизація лексичних одиниць у правописній системі української мови 99

Широков В. Нова інформаційна технологія правописного процесу в Україні 100

Шкраб'юк А. Аргументи pro et contra: де шукати несхибних критеріїв у "правописному двобої"? 102

Шульжук К. Питання варіативності в українській пунктуації 103

Ярун Г. Суперечності сучасного українського правопису на шпальтах періодичних видань 105